

Xalimova Zumrad Umarjon qizi

Bank-moliya akademiyasi magistratura tinglovchisi,

Abdurahimova Dilora Karimovna

DSc, Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti Korporativ moliya va qimmatli qog'ozlar kafedrasi dotsenti

BANK KREDITLARI ORQALI LOYIHAVIY MOLİYALASHTIRISHNI SAMARALI TASHKIL ETISHNING CHORA TADBIRLARINI YAXSHILASH

Abstract: The purpose of the study is to comprehensively study the available sources of financial and credit support for the innovative sector in the Republic of Uzbekistan and to assess their impact on the development of the innovative sector. Strengths and weaknesses, threats and opportunities of the existing system of financing the innovative sector through bank loans are defined, directions for its improvement are defined.

Keywords: innovative sector, bank loans, research and development works, development institutions, investments, venture funds.

Annotatsiya: Tadqiqotning maqsadi O'zbekiston Respublikasida innovatsion sohani moliyaviy-kredit qo'llab-quvvatlashning mavjud manbalarini har tomonlama o'rganish va ularning innovatsion sohani rivojlantirishga ta'sirini baholashdan iborat. Bank kreditlari orqali innovatsion sohani moliyalashtirishning mavjud tizimining kuchli va zaif tomonlari, tahdid va imkoniyatlari belgilab berilgan, uni takomillashtirish yo'nalishlari belgilab berilgan.

Kalit so'zlar: innovatsion sektor, bank kreditlari, ilmiy-tadqiqot ishlari, rivojlanish institutlari, investitsiyalar, venchur fondlari.

Hozirgi kunda mamlakatimizni ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirishning muhim va dolzarb jihatlaridan biri bu byudjet tizimida keng qamrovli olib borilayotgan tizimli islohotlar hisoblanadi. So'nggi besh yil davomida mamlakatning hududlar bo'yicha olib borayotgan siyosati doirasida keng ko'lamlı islohotlar amalga oshirildi. Respublikamizning iqtisodiyotini tezlashtirish va uning yangi innovatsion rejimga o'tishini tezlashtirish uchun yuqori texnologiyali sektoriga moliyaviy resurslarni investitsiyalashni ko'paytirish kerak va iqtisodiy taraqqiyotning rivojlanishtirish zarur.

Bularning barchasi boshqariladigan parametrlar sonining ko'payishiga, loyiha tavakkalchiligining kengayishiga va natijada moliyaviy sheriklar va boshqa manfaatdor tomonlar tomonidan innovatsion investitsiya dasturlarini ekspert baholashga qo'yiladigan talablarga olib keladi.

Loyihaviy moliyalashtirish sohasida nazariy, uslubiy va amaliy jihatlarining yetarli darajada ishlab chiqilmaganligi, loyihalarni moliyalashtirish sohasida usullar, modellar, algoritmlar va uslublarning yo'qligi yuqori texnologiyali tarmoqlarda loyihalarni moliyalashtirish mexanizmini to'liq amalga oshirish imkonini bermayapti.

Muammoning dolzarbligi va uning individual amaliy va nazariy jihatlarini etarli darajada bilmaslik dissertatsiya ishi mavzusini va hal qilinishi kerak bo'lgan muammolar doirasini tanlashni belgilab berdi.

Ushbu maqsaddan kelib chiqqan xolda quyidagi vazifalar belgilab olindi:

- Monetar siyosatini mintaqaviy darajada asosiy nazariy yondashuvlarining mohiyatini o'rganish;
- Bank kredit orqali loyihalarni moliyalashtirishni shakllantirish va rivojlantirish jarayonini tizimlashtirish va turli bosqichlarda uning xususiyatlarini aniqlash;
- Bank kreditlari orqali loyihani moliyalashtirishning mohiyatini va uni amalga oshirish mexanizmini tushunishga ilmiy yondashuvlarni ishlab chiqish;
- Bank kreditlari investitsiya loyihalarini moliyalashtirishning boshqa multiinstrumental

modellari bilan solishtirganda loyihalarni moliyalashtirishning afzalliklari va kamchiliklarini aniqlash va uning yuqori texnologiyali tarmoqlarni rivojlantirish dasturlarini moliyalashtirishda qo'llanilishini asoslash;

- Bank kreditlari loyihalarni moliyalashtirish tizimini qurish asosini tashkil etuvchi innovatsion investitsiya dasturlarini baholash usullari va modellarini tizimlashtirish;

Xorijiy mamlakatlardan kichik hajmda optik asboblari, foto va kino uskunalari ishlab chiqarish sanoatiga bank kreditlari orqali loyihaviy moliyalashtirish orqali investitsiyalar kelib tushdi. Umuman olganda, 2021-yildan 2022-yilgacha bo'lgan davrda ularning hajmi 10 ming AQSh dollaridan iborat edi. 400 ming dollargacha Jahon moliyaviy inqirozi davrida investitsiyalarning boshqa turlari 6 ming dollardan oshdi. 90 ming dollargacha Ba'zi mamlakatlar jahon moliyaviy inqirozi davrida (Koreya Respublikasi) ushbu sohaga o'z moliyaviy mablag'larini kiritgan 2021-yilda 3,9 mln dollar., AQSh 5,2 ming dollar, Gonkong 88,9 ming dollar).

Bank kreditlari orqali loyihaviy moliyalashtirish mexanizmi sub'ektlarining tahlili shuni ko'rsatdiki, investitsiyalardan oldingi bosqichda ishtirok etadigan sub'ektlar investitsiya loyihalarini samarali amalga oshirishga imkon beradi. Biroq, yuqori texnologiyali dasturlarni amalga oshirishda ushbu shaxslar doirasi aniqlanishi kerak.

2021-yilda O'zbekistonda ichki ilmiy-tadqiqot ishlariga sarflangan xarajatlar YaIMning 0,12 foizini tashkil etgan bo'lsa, Yevropa Ittifoqi mamlakatlarida bu ko'rsatkich 1,8 foiz, AQShda – 2,6 foiz, Koreyada – 3,64 foiz, Xitoyda – 1,44 foizni tashkil etadi.

O'zbekiston Respublikasining 2030-yilga borib kuchli o'ttizlikka kirishi barqaror iqtisodiy o'sishni (yillik) 5 foiz darajasida ta'minlashni talab qiladi, bu esa real sektorni moliyalashtirishning yuqori darajasini saqlab qolishni talab qiladi. Biroq, investitsiyalar, kreditlar va pul taklifi odatda o'rta muddatli istiqbolda pasayish tendentsiyasiga ega. Shu nuqtai nazardan, ushbu tadqiqotning maqsadi moliyaning iqtisodiy o'sishga qo'shgan hissasini baholash, shuningdek, iqtisodiy moliyalashtirishning o'sishini cheklovchi tizimli muammolarni aniqlashdir. Ushbu maqsadga erishish uchun quyidagi vazifalar qo'yiladi:

1. Iqtisodiy o'sishni moliyaviy qo'llab-quvvatlash sohasidagi nazariy va empirik tadqiqotlar natijalarini umumlashtirish (natijalar adabiyotlar sharhida keltirilgan);
  2. O'zbekiston Respublikasi iqtisodiyotiga investitsiyalar, kreditlar, mablag'larni tahlil qilish;
  3. Moliyaning iqtisodiy o'sishga qo'shgan hissasini baholash;
  4. Iqtisodiy o'sishni moliyalashtirishning o'sishini to'xtatuvchi tizimli muammolarni aniqlash;
5. Iqtisodiyotni moliyalashtirish va uzoq muddatli iqtisodiy o'sish muammolarini tizimli hal etish bo'yicha takliflar ishlab chiqish;

Natijalar shuni ko'rsatdiki, pul massasi va kredit yalpi ichki mahsulotni tashkil etuvchi investitsiyalarning iqtisodiy o'sishni ta'minlashdagi roli pasaygan.

Bank kreditlari orqali loyihaviy investitsiyani moliyalashtirish metodologiyasini yanada takomillashtirish va bankning mavqeini mustahkamlash maqsadida quyidagilar zarur:

- investitsiyalarni minimallashtirish va qoplash muddatini hisobga olgan holda investitsiya loyihasing iqtisodiy jozibadorligini to'g'ri baholash;

- loyihaning barcha bosqichlarida iqtisodiy va texnologik xatarlarini kamaytirishga yordam beradigan omillarni tahlil qilish va aniqlash;

- loyiha tashabbuskori texnik-iqtisodiy asoslash ko'rsatkichlarini bajarmaganlik omillarini aniqlashda investitsiya loyihagini yanada moliyalashtirishning maqsadga muvofiqligini tahlil qilish;

2021-2023-yillardagi inqirozgacha bo'lgan davrda asosiy kapitalga investitsiyalar hajmining o'sishi to'g'ridan-to'g'ri xorijiy investitsiyalarning sezilarli darajada kirib kelishi, ichki jamg'armalarning ko'payishi va kreditlashning o'sishi fonida sodir bo'ldi. Bunga tashqi omillarning ijobiy o'zgarishlari, xususan, xom ashyo narxining uzoq davom etishi yordam berdi. Jahon moliya va tovar bozorlaridagi vaziyat barqaror edi.

2024-yil 1-yanvar holatiga respublikada faoliyat yuritayotgan tijorat banklari soni 35 tani, shundan kapitalida davlat ulushi mavjud banklar – 10 tani, xususiy banklar – 19 tani hamda xorijiy bank kapitali ishtirokidagi banklar – 6 tani tashkil etdi.

Tijorat banklari filiallari – 696 taga, mini-banklar – 69 taga, bank xizmatlari ko'rsatish ofislari – 1 747 taga hamda tunu-kun “24/7” rejimida ishlaydigan bank shoxobchalari – 3 723 taga yetdi.

Ushbu yuqori talabni qondirish va tadbirkorlik faoliyatini qo'llab-quvvatlash maqsadlariga tijorat banklari tomonidan 2023-yilda 581 mingdan ortiq loyihalarga jami 160 trln so'm miqdorida yoki 2022-yilga nisbatan 1,3 barobarga ko'p kredit mablag'lari yo'naltirildi.

Hisobot yilida kichik va o'rta tadbirkorlikni, shu jumladan, oilaviy tadbirkorlikni rivojlantirish, xotin-qizlar va yoshlarning tadbirkorlik tashabbuslarini moliyaviy qo'llab-quvvatlash maqsadlari uchun 573 mingdan ortiq loyihalarga jami 73 trln so'm miqdorida kredit mablag'lari ajratildi.

Tadbirkorlarning loyihalarini moliyalashtirish bo'yicha 2023-yilda tijorat banklari tomonidan xorijiy kredit liniyalari hisobidan hududlarda 16 mingga yaqin loyihalar uchun 3,2 mlrd dollarlik kreditlar ajratilgan, jumladan, to'g'ridan to'g'ri (davlat kafolatisiz) jalb qilingan mablag'lar hisobidan 2,7 mlrd dollar (jami xorijiy kredit liniyalarining 86 foizi) miqdorida kreditlar yo'naltirildi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Tyutin A.S. Tijorat banklari tomonidan investisiya loyihalarining samaradorligini baholash muammolari // Samara davlat iqtisodiyot universiteti ahborotnomasi. RF, 2010. № 3 (65). 117-122 b. Haydarov N.X. (2009) “Moliya: umumdavlat moliyasi”, Tashkent sh, 250 b.
2. Банковское дело. Под ред. доктора экономических наук, профессора А.М.Тавасиева,. – М.: 2001. стр. 605.
3. Довгялло М.В., Синдицированное кредитование, -М.: Фонд “Институт экономики города”, 2000-с.6.
4. Malikov T.S., Haydarov N.X. (2019) “Byudjet daromadlari va xarajatlari”, O'quv qo'llanma. T.: "IQTISOD-MOLIYA", - 245 b.
5. Д.Ф.Ғозибеков Инвестицияларни молиялаштириш масалалари .- Т:Молия нашриёти,2003 йил 332 бет